

23. fejezet

Állampolgárság, idegenjog

I. A természetes személyek állampolgársága	514
II. A jogi személyek honossága	520
III. A külföldiekkel szembeni bánásmód szabályai	521

Az állampolgárság nemzetközi jogi értelemben olyan **jogi köteleket** jelent, mely a **1206** hagyományos felfogás szerint **tényleges társadalmi kötődésen** alapul, és amelyből az állammal szemben **jogok és kötelezettségek** adódnak. Az állampolgárság tehát az egyén és az állam között fennálló, kölcsönösségen alapuló, jogokat és kötelezettségeket tartalmazó jogviszony, mely egyfajta bizalmi viszonyt, közelséget feltételez az állam és polgára között. Az állam területén lakó állampolgárok jellemzően több kötelezettséggel bírnak az állammal szemben, mint a külföldiek és a hontalanok. A sorkötelezettség vagy a családtervezési beavatkozás (például az „egy gyermek” politika) csak az állampolgárokat terheli. Ugyanakkor bizonyos jogok is csak állampolgárokat illetnek meg, mint például az aktív és passzív választójog a nemzeti választásokon.

Az állampolgárság szorosan kapcsolódik az államiság fogalmi ismérveivel (**178**), **1207** ezen belül az állandó lakossághoz. Egy állam állandó lakossága jellemzően annak állampolgáraiból áll, ők azok, akik – az államhoz fűződő sajátos viszonyuk alapján – az állam személyi dimenzióját adják.

A Nemzetközi Bíróság az állampolgárság fogalmáról

A Nemzetközi Bíróság *Nottebohm-ügyben* 1955-ben a következőket jelentette ki: „Az állampolgárság jogi kötelék, melynek alapja a társadalmi kötődés, az egzisztencia az érdekek és az érzések valódi köteléke, mely kölcsönös jogokkal és kötelezettségekkel jár együtt. Annak jogi kifejeződése, hogy az a személy, akire az állampolgárságot közvetlenül jogszabály vagy a hatóságok egyedi aktusa ráruházta, ténylegesen közelebbi kapcsolatban van az állampolgárságot rá ruházó állam népességével, mint bármely más állam lakosságával... Az állampolgárok összessége és így az állampolgárság fogalma határozza meg egy állam nemzetközi viszonyaiban annak 'személyes dimenzióját', és sajátos jogokat, valamint kötelezettségeket eredményez az állam számára.”

Az ügy háttere, hogy Friedrich Nottebohm német állampolgárként született. 1905-től Guatemalában élt, ahol sikeres vállalkozásokat alapított és működtetett. A második világháború kitörésekor az a veszély fenyegette, hogy ellenséges állam polgáraként elkobozzák vagyont. Ezért néhány héttel a háború kitörése után rövid

időre Lichtensteinbe utazott, és ott megfelelő fizetség fejében állampolgárságot szerzett, egyúttal elveszítve német állampolgárságát. Miután Guatemala 1941-ben háborúba lépett Németországgal, Nottebohm vagyónát elkobozták, őt pedig őrizetbe vették. Lichtenstein 1951-ben diplomáciai védelmet gyakorolva fordult Guatemalával szemben a Nemzetközi Bírósághoz. Az utóbbi elfogadhatatlannak minősítette a keresetet, mivel nem látott valódi kapcsolatot Nottebohm és az érdekében diplomáciai védelmet gyakorló Lichtenstein között.

I. A természetes személyek állampolgársága

A) Az állampolgárság szabályozása: belső jogi vagy nemzetközi jogi kompetencia?

- 1208** Miután az állampolgárság szorosan az államiság lényegéhez tartozik, minden állam belső jogában szabályozza az állampolgárság megszerzését, elvesztését és az állampolgársághoz kapcsolódó jogokat. Ilyen értelemben az állampolgárság **elsősorban belső alkotmányjogi** kérdés, és csak másodsorban nemzetközi jogi. Ugyanakkor a nemzetközi jog meghatároz bizonyos kereteket, amelyek között a saját rendszerében elfogadja az államok belső jogi szabályainak alkalmazását.
- 1209** Az Állandó Nemzetközi Bíróság 1923-ban, a *Tuniszban és Marokkóban kibocsátott rendeletek ügyében* adott tanácsadó véleményében úgy fogalmazott, hogy az állampolgárság kérdései lényegében az államok belső joghatóságába tartoznak.¹ Még ha a nemzetközi jog fejlődött is 1923 óta, ez a tétel mindmáig alapvetően érvényes. Ennek megfelelően mondja ki az *Európai állampolgársági egyezmény*: „[m]inden állam saját joga szerint határozza meg, hogy kik az ő állampolgárai.”²
- 1210** A nemzetközi jog annyiban korlátozza az államok szabadságát az állampolgárság szabályozásában, hogy megállapítja, más államoknak joga van nem tudomásul venni egy adott személy állampolgárságát. A nemzetközi jog tehát nem kérdőjelezi meg az állampolgárságra vonatkozó állami szabályok érvényességét, hanem **bizonyos esetekben kizárja e szabályok elfogadását az államközi viszonyokban**. A Magyarországra is kötelező *Európai állampolgársági egyezmény* ezt a következőképpen fogalmazza meg:

¹ Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco (French Zone) on November 8th, 1921. Permanent Court of International Justice, Advisory Opinion, 1923. február 7., 72. bek.

² 2002. évi III. törvény az Európa Tanács keretében, 1997. november 6-án kelt, az állampolgárságról szóló európai egyezmény kihirdetéséről. 3. cikk (1) bek.

„Az [állampolgárságra vonatkozó nemzeti] jogszabályt más államok annyiban kötelesek elfogadni, amennyiben az összhangban áll a vonatkozó nemzetközi egyezményekkel, a nemzetközi szokásjoggal és az állampolgárság tekintetében általánosan elismert jogelvekkel.”³

Ha tehát egy nemzeti jogszabály ellentétes valamelyik irányadó nemzetközi jogi elvvel, akkor az belső jogilag érvényesnek tekinthető, de a többi állam nem köteles annak joghatásait elfogadni. Ezt folyamatosan szem előtt kell tartani, amikor a következőkben az állampolgárság keletkezésére és megszűnésére vonatkozó nemzetközi jogi elveket tárgyaljuk. **1211**

Az Európai Unióban az állampolgárság megadásának és elvételének szabályozása **1212** többé nem kizárólagos állami belügy. A *Janko Rottmann-ügyben*⁴ az EU Bírósága megismételte korábban megfogalmazott tételét, miszerint „a tagállamoknak – az állampolgárság terén meglévő hatáskörük gyakorlása során – figyelembe kell venniük az uniós jogot”, majd kifejtette, hogy visszavonás esetén „figyelembe kell venni azokat az esetleges következményeket, amelyeket ez a határozat idéz elő az érdekelt személy, és – adott esetben – családtagjai számára a valamennyi uniós polgár részére biztosított jogok elvesztése tekintetében”.⁵ Eszerint az állampolgárság megadásánál vagy visszavonásánál a tagállamoknak az uniós polgársággal járó jogokra is tekintettel kell lenniük.

B) Az állampolgárság keletkezésére és megszűnésére vonatkozó elvek

Az állampolgárságra vonatkozó legalapvetőbb nemzetközi jogi elv szerint minden **1213** állam csak a saját állampolgárságának megszerzését és elvesztését szabályozhatja, más államét nem. Az állam természetesen belső jogában meghatározhatja azt, mikor fogadja el belső jogában a más állam által adott állampolgárságot, ennek azonban csak saját területén lesz joghatása. Az állampolgárságra vonatkozik emellett általános szabályként a **beavatkozás tilalma** is. Sértheti tehát egy állam szuverenitását az, ha egy másik állam azzal akarja kényszeríteni valaminek a megtételére vagy az attól való tartózkodásra, hogy polgárainak tömegesen állampolgárságot adományoz.

Az állampolgárság állami szabályozásának további általános korlátot szabnak a **1214** nemzetközi emberi jogok. Az államnak arra kell törekednie, hogy a joghatósága alatt született személy állampolgárságot szerezzen. A *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának* 24. cikke szerint „minden gyermeknek joga van arra, hogy

³ 3. cikk (2) bek.

⁴ C-135/08. *Janko Rottman kontra Freistaat Bayern-ügy*.

⁵ 45., 56. pont.

állampolgárságot szerezzen”. Az *Állampolgárságról szóló európai egyezmény* alapelveként rögzíti, hogy „minden személynek joga van valamely állampolgársághoz”,⁶ és ezt a gondolatot *A gyermek jogairól szóló egyezmény* is tartalmazza.

1215 Speciális korlátok adódnak a különleges egyezményekből. Például *A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló 1965. évi egyezmény* az állampolgársághoz való jog kapcsán is **tiltja a faji megkülönböztetés** valamennyi formáját, továbbá a fajra, színre, illetve nemzetiségi vagy etnikai származásra való különbségtételt.⁷ Hasonló szabályt tartalmaz az *Európai állampolgársági egyezmény* is. *A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló 1979. évi egyezmény* pedig arra kötelezi a szerződő feleket, hogy a nőknek a **férfiakéval egyenlő** jogokat biztosítsanak állampolgárságuk megszerzésére, megváltoztatására vagy megtartására.⁸ *A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló 2006. évi egyezmény* hasonló antidiszkriminációs szabályt tartalmaz a **fogyatékossgal élők** védelmére.⁹ Noha az idézett szabályok nemzetközi egyezményekben találhatók, joggal állítható, hogy egyúttal a nemzetközi szokásjog részei is.

1216 Továbbra is kérdéses, az univerzális szokásjog alapján van-e az egyénnek joga a **hontalanság** elkerülésére. A nemzetközi szerződési jogban ugyanakkor egyes rendelkezések azt hivatottak megakadályozni, hogy az egyének egyetlen állam állampolgárságával se rendelkezzenek. Ilyen az *Európai állampolgársági egyezmény* 4. cikkének *b)* pontja, amely alapelveként rögzíti a hontalanság elkerülését, továbbá *A hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. évi egyezmény*.¹⁰ Ez utóbbi egyezménynek még több mint ötven évvel aláírása után, 2013-ban is csak 56 részes állama volt, így aligha tekinthető a nemzetközi szokásjog tükröződésének.

1. Az állampolgárság megszerzésének lehetséges esetei

1217 Az általános nemzetközi jogi keretek között az államok alapvetően két módon ruházhatnak állampolgárságot az egyénekre: **törvény erejénél** fogva, illetve egyedi közigazgatási aktussal, **honosítás** útján. E két alapvető módozatra részben eltérő szabályok vonatkoznak a nemzetközi jogban.

⁶ 4. cikk.

⁷ 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről. 5. cikk *d)* (iii) pontja.

⁸ 1982. évi 10. törvényerejű rendelet A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény. 9. cikk (1) bek.

⁹ 2007. évi XCII. törvény a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló, 2006. december 13-án, New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről. 18. cikk (1) bek.

¹⁰ 2009. évi XV. törvény a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

a) Az állampolgárság *ex lege* megszerzése

A nemzetközi gyakorlatban az állampolgárság *ex lege* megszerzése általánosan elfogadott módon a **születéshez** kapcsolódik. Az államok vagy a születés helye (*jus soli*) vagy a szülők állampolgársága (*jus sanguinis*) alapján juttatnak közvetlenül a törvény alapján állampolgárságot. Mindkét elv általánosan elfogadott és legitimnek tekinthető a nemzetközi jog alapján. A *jus sanguinis* elvét alkalmazó országokban a megszülető gyermek a szülei állampolgárságát szerzi meg. Egyes országokban az állampolgárság az apa állampolgárságához igazodik, ami azonban aggályos lehet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény fényében. Ha a gyermek két szülője eltérő állampolgárságú, és mindkét szülő személyes joga a *jus sanguinis* elvét követi, a gyermek kettős állampolgár lesz, de egynemely országban az állampolgárság megtartását feltételekhez – például az adott államban eltöltött évekhez – kötik. A *jus soli* elve alapján az állam területén, illetve az állam lobogóját viselő hajón vagy az államban regisztrált repülőgépen született gyermek megszerzi az állam állampolgárságát.

A születésen kívül egyes államok *ex lege* adnak állampolgárságot akkor is, ha valaki az államban a **tartós letelepedés** szándékával lakóhelyet létesít. Noha ez nem általánosan alkalmazott módszer, és a letelepedés a honosítás során is fontos szempont lehet, az ilyen állampolgárság-szerzés sem ellentétes a nemzetközi joggal.

Bizonyos esetekben **aggályos** volt ugyanakkor a nemzetközi jog alapján az a korábban alkalmazott gyakorlat, amely a **családi állapot változásához** automatikusan az állampolgárság változását kötötte. Amíg ez a gyakorlat örökbefogadás esetén nem vet fel kérdéseket, a házasságkötés vagy a házasság felbontása miatt az állampolgárság automatikus megszerzése vagy elvesztése ellentétes egyebek mellett a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezményrel.

Az *ex lege* állampolgárság-adás nemzetközi jog által elfogadott eseteiben nem szükséges az érintett egyének **beleegyezése** az állampolgárság keletkezéséhez. Gyakori azonban, hogy a születéssel két vagy több állampolgárságot szerző gyermek szülei dönthetnek arról, valamennyit meg akarják-e tartatni gyermekükkel. Egyértelműen nemzetközi jogba ütköző ugyanakkor az, ha az állam az érintettek beleegyezése nélkül olyan személyeknek ad *ex lege* állampolgárságot, akik más állam polgárai, és semmilyen módon nem kötődnek az állampolgárságot adó államhoz. Nem teremt jogot az állampolgárság *ex lege* adására a háborús megszállás sem.

b) Honosítás

A honosítás az állampolgárságnak egyedi aktussal történő megadása, mely a nemzetközi jogban csak akkor elfogadott, ha az érintett beleegyezésével, illetve legtöbbször

kérelmére történik. Az állampolgársági kérelem kellő kapcsolatot teremt az állam és az egyén között, így a honosítás akár más kapcsolat híján is elfogadható a nemzetközi jogban. Mindazonáltal le kell szögezni, hogy a Nemzetközi Bíróságnak a **Nottebohm**-ügyben hozott ítélete szerint az állam csak akkor nyújthat diplomáciai védelmet (713) polgárának, ha valódi kapcsolat (*genuine link*) van állam és polgára között. Ezt az ítéletet sokan úgy értelmezik, hogy az általában megköveteli a valódi kapcsolatot a honosításhoz. Nem téveszthető azonban szem elől, hogy a bíróság kifejezetten a diplomáciai védelem gyakorolhatósága szempontjából döntött egy olyan személlyel kapcsolatban, aki soha nem lakott a diplomáciai védelmet nyújtó államban, és ahhoz egyébként sem fűzte semmilyen kapcsolatot.

- 1223 Egyes esetekben a nemzetközi szerződési jog megköveteli a **honosítás megkönnyítését**. Ez leginkább a hontalan személyekre vonatkozik az *Európai állampolgársági egyezmény* 6. cikk (4) bekezdés g) pontja, illetve *A hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. évi egyezmény* 1. cikke alapján. Hasonló kötelezettséget rögzít *A menekültek státusáról szóló 1951. évi genfi egyezmény* (34. cikk). Az *Európai állampolgársági egyezmény* 6. cikk (3) és (4) bekezdése a jogszerűen az állam területén letelepedett személyek számára is előírja a honosítás megkönnyítését.

2. A többes állampolgárság kérdése

- 1224 Többes állampolgárságról akkor beszélünk, ha egy személy egyszerre **két vagy több állam állampolgárságával** rendelkezik. Ez önmagában a nemzetközi jog számára érdektelen lenne. Miután azonban egy ilyen helyzet státuszjogok és kötelezettségek ütközéséhez vezethet, az államok hagyományosan nemkívánatosnak tekintették a többes állampolgárságot. Konkrét jogi konfliktusokhoz vezethet a többes állampolgárság egyrészt a diplomáciai védelem gyakorlása, másrészt a sorkatonai szolgálat teljesítése tekintetében. A kettős állampolgárság esetén ugyanis vitatott lehet, hogy melyik állam gyakorolhat diplomáciai védelmet, különösen akkor, ha az a két állam áll egymással szemben, amelyek állampolgárságát az egyén birtokolja. A sorkatonai szolgálat tekintetében szintén megoldandó kérdés, hogy melyik államban köteles a többes állampolgársággal rendelkező személy a szolgálatot teljesíteni. Ezek a problémák szükségessé tették egyes nemzetközi jogi szabályok kialakulását a többes állampolgárság esetében.
- 1225 A **diplomáciai védelem** tekintetében a szokásjog irányadó, amint az a már idézett Nottebohm-ítéletből következik: az az állam jogosult a diplomáciai védelem gyakorlására, melyhez az egyént valódi kapcsolat fűzi.
- 1226 A **sorkatonai szolgálat** kérdése több bilaterális és multilaterális nemzetközi szerződés megkötéséhez vezetett, amelyek igyekeztek a többes állampolgárság előfordulását csökkenteni. Ennek hátterében az állt, hogy a napóleoni hadi doktrínának megfelelő tömeghadseregeket fenntartó államok rá voltak szorulva a sorkatonákra, és egy

állampolgár elvesztése egy potenciális katona elvesztését jelentette. Ezért az államok hagyományosan elleneztek, hogy polgáraik más állam állampolgárságát megszerezzék, ha pedig ilyen helyzet előállt, azt igyekeztek figyelmen kívül hagyni.

A kettős állampolgársággal kapcsolatos **elutasító álláspontot** legjobban az állampolgárság ütközésével összefüggő egyes kérdésekről szóló *1930. évi hágai egyezmény*¹¹ tükrözi, amelynek preambuluma szerint a nemzetközi közösség általános érdeke, hogy minden személynek csak egy állampolgársága legyen. Az Európa Tanács keretében még 1963-ban is született nemzetközi szerződés a kettős állampolgárság eseteinek a csökkentésére,¹² noha ezt a megállapodást csak 12 állam ratifikálta.

Mindezeknek a korlátozó szerződéses rendelkezéseknek ellenére a többes állampolgárság korábban **nem ütközött**, és **ma sem ütközik** a nemzetközi **szokásjogba**. Mi több, az államok közötti mobilitás folyamatos növekedése az állami gyakorlatot is megengedőbbé tette, és ez szerződéses rendelkezésekben is tükröződik. Az *1963. évi Európa Tanács-i egyezmény* 1. cikke még az állampolgárság elvesztését írta elő arra az esetre, ha az egyén saját akaratából egy másik állam polgárságát megszerzi. Az 1997-ben, szintén az Európa Tanács keretei között született *Európai állampolgársági egyezmény* ezzel szemben ilyen szabályt nem tartalmaz, és előírja a kettős állampolgárság tolerálását, ha az születéssel vagy házasságkötéssel keletkezik. Igaz, az egyezmény továbbra is megengedi, hogy a szerződésben részes állam megfosssa állampolgárságától azt, aki egy másik állam állampolgárságát „önként megszerzi”.¹³ Ezzel a jogával élt 2013-ban Szlovákia azoknak az állampolgárainak tekintetében, akik saját elhatározásukból egy másik – tehát nem csak a magyar – állam állampolgárságát is megszerezték. Megjegyzendő, hogy az *1963. évi ET-egyezményt* Németország teljes egészében, további négy állam pedig további állampolgárság megszerzése esetén történő elvesztését előíró részében felmondta.¹⁴

3. Az állampolgárság elvesztése

Az állampolgárság elvesztése lehet az állam önálló cselekményének az eredménye **1229 (állampolgárságtól megfosztás)**, és bekövetkezhet az egyén kezdeményezésére **(állampolgárságról való lemondás)**. Ez utóbbi esetben is az állam hozza meg a végső döntést, és a nemzetközi jog alapján akár úgy is dönthet, hogy a kérelmezőt nem engedi el az állampolgársági kötelékből.

¹¹ Convention on Certain Questions relating to the Conflict of Nationality Laws. Hága, 1930. április 12. LNTS, 179, 89.

¹² Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligations in Cases of Multiple Nationality, Strasbourg, 1963. május 6. CETS No.: 043.

¹³ Az európai állampolgárság egyezmény 7. cikk 1. bekezdése felsorolja, hogy mely esetekben vonható meg az állampolgárság, de ezt a két esetet nem említi.

¹⁴ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=043&CM=&DF=&CL=ENG>.

- 1230** Ahogyan az állampolgárság adományozása főszabály szerint az államok belső joghatóságára tartozik, úgy az állampolgárság elvesztésének szabályozása is. Ugyanakkor itt is irányadóak azok az általános nemzetközi jogi szabályok, amelyek az állampolgárság megszerzésére vonatkoznak. A legfontosabb ezek közül a **hátrányos megkülönböztetés tilalma**, amelyet az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* ebben a kontextusban a következőképp fogalmaz meg: „Senkit sem lehet állampolgárságától önkényesen megfosztani”.¹⁵ Ez a szabály ma a nemzetközi szokásjog részének tekinthető. Ezen túlmenően az államoknak törekedni kell arra, hogy az állampolgárság elvesztése **ne eredményezzen hontalanságot**. Ebből ugyanakkor nem következik az állampolgárságról lemondásnak vagy az attól való megfosztásnak az általános tilalma akkor, ha az érintett személy ezáltal hontalanná válna.
- 1231** Az általános nemzetközi szokásjoghoz képest az **Európai állampolgársági egyezmény** szűkebbre szabja az államok mozgásterét, mivel 7. cikke (1) bekezdésében **kimerítő listát ad** azokról az esetekről, amelyekben az állam ex lege vagy egyedi aktussal megvonhatja az állampolgárságot. A 7. cikk (3) bekezdése pedig a legtöbb esetben kizárja az állampolgárságtól való megfosztást, ha ezáltal az érintett hontalanná válna. Ez alól egyedüli kivétel, ha az állampolgárságot csalás útján szerezték.
- 1232** További korlátot állított fel az állampolgárságtól megfosztás terén a már említett *Janko Rottmann-ügy*, amelyben a luxemburgi bíróság arra kötelezte a tagállamokat, hogy megfosztás esetén mérlegeljék azt, mely EU polgársági előnyöktől esik el az állampolgárságtól való érintett és annak családja.

II. A jogi személyek honossága

- 1233** A jogi személyek esetében „állampolgárságáról”, pontosabban honosságáról abban a funkcionális értelemben beszélhetünk, hogy ezeket az entitásokat is valamely államhoz rendeljük annak érdekében, hogy a nemzetközi jog szabályait – például a diplomáciai védelem nyújtására vonatkozóakat – alkalmazni lehessen velük kapcsolatban. Személyes kötelekről azonban jogi személyek esetében fogalmilag nem beszélhetünk.
- 1234** Miután a jogi személyek a belső jogrendszerek termékei, értelemszerűen elsősorban **az állam belső joga** irányadó arra nézve, hogy melyik állam honosságát szerzi meg a jogi személy. Ez egyaránt igaz közjogi és magánjogi jogi személyekre. Ugyanakkor ebben az összefüggésben is a nemzetközi jog alapján lehet dönteni az állami szabályok nemzetközi jogi hatásáról.

¹⁵ 15. cikk (2) bek.

Az államok gyakorlatában a jogi személyek honosságát alapvetően két elv alapján határozzák meg. Az **inkorporációs elmélet** szerint a jogi személy ahhoz az államhoz sorolható, amelynek területén azt bejegyezték. A **székhelyelmélet** ezzel szemben abból indul ki, hogy melyik államban működik a jogi személy vezetése, illetve központja.

Az ebben az értelemben vett székhely (*siege social*) nem szükségszerűen esik egybe a bejegyzés helyével. Ennek ellenére a Nemzetközi Bíróság a *Barcelona Traction-ügyben* a **két elmélet együttes alkalmazását** tartotta irányadónak. Mi több, a bíróság szerint annak is lehet jelentősége, hogy egy társaságban a részvények többsége a székhely államához képest más állam állampolgárainak tulajdonában van. Ugyanakkor ez a **„pénzügyi kontroll” mérce** csak kiegészítésként alkalmazható, és nem az univerzális szokásjog része. Az **Európai Unió** joga egyébként a székhely elvet követi, tehát ahhoz az államhoz rendeli a társaságot, ahol a tevékenységének központja található.

III. A külföldiekkel szembeni bánásmód szabályai

Az állam területén tartózkodó külföldi állampolgárok természetesen az állam területi joghatósága (**563–565**) alá tartoznak. Ez alól kivételt csak a diplomáciai és konzuli képviselőkre vonatkozó szabályok (**681, 682**) képeznek, valamint a külföldi állampolgárokat megillető személyes immunitás. Két alapvető elv alakult ki arra vonatkozóan, hogy a nemzetközi szokásjog milyen elvárásokat támaszt az államokkal szemben az idegenekkel való bánásmódot illetően.

Az egyik a **nemzeti bánásmód** elve, amely szerint a külföldieket ugyanolyan jogok és kötelezettségek illetik meg, mint a területi állam polgárait. Ez az elmélet a 19. és 20. század fordulóján élt argentin diplomata és nemzetközi jogász, Carlos Calvo után a *Calvo-doktrína* néven vált ismertté. Lényege az, hogy a külföldiek semmiképp sem rendelkezhetnek több joggal, mint a területi állam polgárai.

A nemzeti bánásmód elve a Szovjetunió megjelenéséig és a kommunista diktatúrák elterjedéséig nem jelentett aztán jelentős problémát. A saját állampolgárai jogát sem tisztelő, a külföldi és a hazai tulajdont egyaránt kártalanítás nélkül államosító államok tapasztalatából kiindulva alakult ki a **nemzetközi minimum standard** elmélete, melynek értelmében az államok attól függetlenül kötelesek különböző jogokat biztosítani a külföldieknek, hogy állampolgáraik és jogi személyeik egyébként milyen jogokat élveznek.

A nemzetközi jog a külföldieket illetően ma minden bizonnyal előírja egyes minimális szabályok tiszteletben tartását, és ebben az értelemben a nemzetközi minimum standard elmélete felel meg a normatív valóságnak. Nem határozható meg ugyanakkor pontosan, hogy **mi is tartozik ebbe a körbe**. Annak minden bizonnyal része a

jogalanság elismerése, a rabszolgaság tilalma, az élethez és a testi integritáshoz való jog, a törvény előtti egyenlőség és a tisztességes eljáráshoz való jog.

- 1241** A nemzetközi minimumstandardot árnyalja és kiegészíti az **emberi jogok** fejlődése. Ha az állam szerződési jogi vagy szokásjogi alapon köteles meghatározott jogokat tiszteletben tartani, akkor ez értelemszerűen vonatkozik a joghatósága alá tartozó külföldiekre is. Ebben az értelemben a nemzetközi jog nem csak a külföldiekre, hanem valamennyi, az állam joghatósága alá tartozó személy számára biztosít bizonyos minimum standardokat. Így a külföldiekre vonatkozó nemzetközi minimum standardok feloldódnak az emberi jogok nemzetközi jogi szabályaiban.
- 1242** Ez alól azonban kivételt képez a **külföldiek tulajdonának és befektetéseinek védelme**. Az univerzális szokásjognak nem lehet része a tulajdonhoz való jognak olyan értelmezése, amely az államosítás ellen állampolgárnak és külföldinek egyaránt kellő védelmet nyújtana. Ezért a külföldiek tulajdonát illetően továbbra is releváns az idegenjog.
- 1243** A külföldiek tulajdonát, befektetéseit egyfelől bilaterális és multilaterális nemzetközi szerződések hálója védi. Ezeket a nemzetközi gazdasági joggal foglalkozó fejezetben tárgyaljuk. Emellett a nemzetközi szokásjog az államosítás esetére ad védelmet a külföldiek tulajdonának. Általában elfogadott, hogy a területi állam jogosult a területén található belföldi vagy külföldi kézben levő tulajdon államosítására, ilyenkor azonban kártalanítással tartozik. Vita a kártalanítás mértéke tekintetében van. A nyugati, tőkeexportáló államok az általuk kötött befektetési egyezményekben az egykori amerikai külügyminiszter, Cordell Hull után **Hull-formulának** nevezett hármaskövetelményrendszert használják, amely szerint államosításra teljes (*adequate*), azonnali és hatékony kártalanítás mellett kerülhet sor. A nemzetközi jogtudomány mértékadó fórumai szerint a Hull-formula a nemzetközi szokásjog része.¹⁶ Ugyanakkor a tőkeimportáló államok pusztán megfelelő (*appropriate*) kártalanítás nyújtását tartják szükségesnek. Érvelésüket alátámasztja az ENSZ Közgyűlésének 1962-ben hozott 1803. határozata *A természeti erőforrások feletti folyamatos szuverenitásról*, mely csak megfelelő kártalanítást ír elő, és a *Texaco v. Lybia-ügyben* hozott választottbírói ítélet, amely az előbbi közgyűlési határozatnak az államosításra vonatkozó kitételét a nemzetközi szokásjog részének minősítette, bár a konkrét ügyben *in integrum restitutio*-t írt elő.¹⁷

¹⁶ Lásd Kay Hailbronner és Jana Gogolin szócikkét (Aliens) in Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 29. bek. (<http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>).

¹⁷ *Texaco Overseas Petroleum Company v. The Government of the Libyan Arab Republic*, Ad hoc award, 1977. január 19.

24. fejezet

A menekültjog

I. Fogalmak, nagyságrend, keletkezés	525
II. Egyetemes és regionális védelmi kategóriák	527
III. A menekültjog alapelvei	529
IV. A genfi egyezmény kulcsfogalmai	531
V. A kiegészítő védelem	535
VI. Belső menekültek	537
VII. Összefoglalás	538